

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 73 Ekim 2020 & Volume: 13 Issue: 73 October 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE GIDA BANKACILIĞININ ROLÜ THE ROLE OF FOOD BANKING IN THE STRUGGLE AGAINST POVERTY

Nursen VATANSEVER DEVİREN*
Güneş KURTULUŐ**

Öz

Yoksulluk, ekonomik ve sosyal yıkımın küresel boyutta kapsayıcılığı olan bir yansımasıdır. Yoksul kesim, hayatını devam ettirebilmek için temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. Her yıl gıda yoksulu olan yaklaşık 600 milyon insan, güvenli gıdaya erişemediği için hasta olmakta ve bunların 420 bini ölümlle sonuçlanmaktadır. Günümüzde, ulusal ve uluslararası kuruluşların çoğu için gıda yoksulluğu ile mücadele öncelikli politikalardan biridir. Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), mücadelede ilk sıraları yoksulluk ve açlıkla ilgili hedeflere ayırmıştır. Bu çerçevede gıda yoksulluğu ile mücadelede önemli rolü olan kuruluşların birçoğu, dayanışma ekonomisi çatısı altında faaliyetlerini yürütmektedir. Bunlardan biri de gıda bankalarıdır. Bu çalışmada, gıda bankacılığının gıda yoksulluğunu azaltmadaki rolü, Dünya ve Türkiye'deki uygulamalar üzerinden değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksullukla Mücadele, Gıda Bankacılığı, Gıda Yoksulluğu, Gıda Güvenliği, Dayanışma Ekonomisi.

Abstract

Poverty is a globally reflection of economic and social devastation. The poor cannot meet their basic needs in order to survive. Approximately 600 million people suffering from food poverty each year become ill because they cannot access safe food, and 420 thousand of them result in death. Combating food poverty has become a priority policy for national and international organizations. The Sustainable Development Goals (SDGs), published by the United Nations, give priority to poverty and hunger-related goals in terms of sorting. In this context, many of the organizations that have an important role in fighting food poverty carry out their activities under the umbrella of solidarity economy. One of them is food banks. In this study, the role of reducing food poverty, food banks are assessed through organizations in the world and Turkey.

Keywords: Poverty Reduction, Food Banking, Food Poverty, Food Security, Solidarity Economy.

* Doç. Dr., Muđla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, dnursen@mu.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-5784-2191

** Doktora Öğrencisi, Muđla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE İktisat Anabilim Dalı, guneskurtulus93@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6675-330X

GİRİŞ

Yoksulluk, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ile yakından ilişkilidir. Bununla birlikte sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal boyutuyla incelenmesi gereken yoksulluk olgusu, ekonomik gelişmişliği yakalayabilmiş ülkelerde dahi karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme sonrası ülkelerde yaşanan gelir artışlarına rağmen yoksulluk, günümüz ekonomileri için kronik bir problem haline gelmiştir.

Küresel düzeyde bakıldığında yoksulluğun daha çok Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki ülkelerde yaygın olmasına karşın gelişmiş ülkelerde de görüldüğü dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, yoksulluk günümüzde sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri değil aynı zamanda gelişmiş ülkeleri de ilgilendirdiği için küresel bir sorun haline dönüşmüştür (Vatansever Deviren, 2009). Küresel yoksulluk sorununun çözümü, küresel çabaları gerektirmektedir (Vatansever Deviren, 2009).

Yoksullukla ilgili çalışmalar, genelde kişinin yaşamını devam ettirebilmesi için gereken minimum standart geçinme düzeyinin belirlenmesine yöneliktir. Minimum standart geçinme düzeyinin belirlenmesinde kişinin günlük asgari alması gereken kalori miktarı ve bu kaloriyi alabilmesi için yapması gereken harcama miktarı, oldukça önemlidir. Bununla birlikte, kişilere sağlıklı gıdalar üzerinden yeterli kaloriye erişim hakkı sağlanmalıdır. Gıda güvenliği olarak da karşımıza çıkan güvenli ve sağlıklı gıdaya erişim yaklaşımı, açlık ve yoksulluk sorunlarını yenilikçi bir şekilde ele alan, gıda ve tarımın yönetimi için bir politika çerçevesi sunmaktadır.

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte dünyada yaşanan olumsuz gelişmelerden gıda sektörü de payına düşeni almıştır. Bu olumsuzluklar, dayanışma olgusunu yeniden gündeme taşımış ve dayanışma ekonomileri, her geçen gün sosyal yardımlaşmaya önem veren kurumları daha da ön plana çıkarmıştır. Dayanışma ekonomisi çatısı altında anılan kurumlar arasında gıda bankaları da yer almaktadır. Gıda bankaları ilk olarak 1960'larda ABD'de ortaya çıkmış olsa da gelişmeleri ve bilinirlikleri, 2000'li yıllara denk gelmiştir (Sürmen ve Aygün, 2009, 192). ABD dışında pek çok ülke, zamanla gıda bankacılığının gıda yoksulluğu/gıda güvensizliği üzerinde etkili aktörler olabildiğini kanıtlamıştır. Türkiye'de de son 20 yıldır gıda bankacılığının geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır.

Bu çalışmada, yoksullukla mücadelede gıda bankacılığının rolü incelenmektedir. Öncelikle gıda yoksulluğu ile ilgili Birleşmiş Milletler tarafından harekete geçirilen uluslararası düzeydeki faaliyetler incelenmiş ve gıda yoksulluğunu çözüme kilit role sahip olan gıda bankalarıyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kapsamda gıda yoksulluğunun, gıda güvenliği ile ilişkilendirildiği teorik çerçeve sunulmuştur. Ardından Dünya'daki gıda bankacılığı uygulamalarıyla ilgili dikkat çeken örnekler yer verilmiş ve Türkiye'deki gıda bankacılığı uygulamaları birtakım veriler üzerinden incelenmiştir. Son olarak gıda yoksulluğunun, dünya genelindeki temel problemlerden biri olduğu vurgulanmakta ve gıda bankacılığının bu sorunu çözümedeki etkileri tartışılmakta ve öneriler sunulmaktadır.

1. Gıda Yoksulluğu ile Mücadele

Çevredeki herhangi bir insana yaşamını devam ettirmek için temel ihtiyaçlarının neler olduğu sorulsa, ilk sıralarda yeterli beslenme yer alır. Yeterli beslenme temel bir ihtiyaçtır; ancak çelişkili olarak küresel boyutta temel bir yoksunluktur.

Gıda yoksulluğu, ciddi bir halk sağlığı problemidir. Sadece maddi yetersizliklerden dolayı gıda alımının gerçekleşmemesi anlamı çıkarılmamalıdır. Dowler ve O'Connor (2012, 44), gıda yoksulluğunu sosyal açıdan kabul edilebilir koşullarla yeterli kalitede veya miktarda besin elde edememek veya elde etmenin belirsizliği olarak tanımlamıştır. Aynı çalışmada, gıda güvensizliğiyle eş anlamlı kullanılan kavrama ilişkin olarak sosyal adalet kapsamında yer alması gereken bir sorun vurgusu yapılmaktadır.

Gıda yoksulluğunun yalnızca düşük gelirli ülkelerde bir sorun olarak karşımıza çıktığı yanılıdır, yaygındır. Ancak yapılan pek çok çalışma, yüksek gelirli ülkelerde de ciddi boyutlarda gıdaya erişim sorunu çeken bir kesimin olduğuna dikkat çekmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde gıda yoksulluğu, hem yetersiz beslenmeye hem de obeziteye katkıda bulunmaktadır. Yoksul hane halkları, yeterli gıda gereksinimlerini karşılayamamaktadır. Karşılayabilecekleri yiyecekler ise genellikle düşük kaliteli, enerji ve besin değeri bakımından düşüktür. Bu aynı zamanda, hipertansiyon, demir eksikliği ve karaciğer bozukluğu gibi çeşitli sağlık problemlerine yol açmaktadır (Thompson vd., 2018, 95).

Uluslararası kuruluşların gıda yoksulluğuna kayıtsız kalmayışı, dünya çapında ses getiren ve Birleşmiş Milletler tarafından başlatılan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ile örneklenebilir. SKA-2030'da ikinci sırada yer alan "Açlığa Son" hedefinin alt açıklamalarından ilki, "2030'a kadar açlığın bitirilmesi ve bebekler de dâhil olmak üzere zarar görmesi muhtemel kişiler ve yoksulları da kapsayacak

şekilde tüm insanların yıl boyunca güvenli, besleyici ve yeterli gıdaya erişiminin sağlanması” olarak ifade edilmektedir.

SKA çerçevesinde gıda israfını/kaybını azaltmak, gıda güvenliğini iyileştirmenin ve çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunmanın önemli bir yolu olarak görülmektedir (FAO, 2019a). SKA-2, diğer pek çok hedefle temas halindedir. Örneğin, SKA 12 altında (Sorumlu Üretim ve Tüketim), 2030 yılına kadar perakende ve tüketici düzeylerinde kişi başına düşen küresel gıda israfının yarıya indirilmesi ve hasat sonrası kayıplar dâhil üretimdeki ve tedarik zincirlerindeki gıda kayıplarının azaltılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda gıda yoksulluğu, çizdiği çerçeve göz önüne alındığında SKA hedeflerinin çoğunu harekete geçirmede teşvik edici bir öge olarak dikkati çekmektedir.

2. Gıda Yoksulluğu ile Mücadelede Gıda Bankacılığının Rolüne İlişkin Teorik Çerçeve

Gıda yoksulluğu, literatürde gıda güvensizliği ile yakından ilişkilendirilmiştir. Bunun bir sebebi, gıda yoksulluğunun açıklıktan öte bir kavram oluşudur. Gıda yoksulluğu ile ilişkili olarak Pinstrup-Andersen (2009), çalışmasında gıda güvensizliğini, kişilerin ihtiyacı olan besin değerlerini mevcut gıdalardan karşılayamaması ve gıdaya yeterince erişememesi olarak tanımlamıştır.

Artan nüfus ve hızla yayılan göç dalgası, beraberinde gıda güvensizliğini ortaya çıkarmaktadır (Vittuari vd., 2017, 1). Dünyada gıda güvensizliğinden etkilenen ve açlık çeken insanlar birlikte düşünüldüğünde 2 milyardan fazla insanın güvenilir, besin değeri yüksek ve yeterli gıdaya erişiminin olmadığı tahmin edilmektedir (FAO, 2019b).

Bir ülkede yeterli gıdaya erişim için hiç şüphesiz gıda üretiminin sürdürülebilir olması gerekmektedir. 2050 yılında yaklaşık 10 milyara ulaşacak bir dünya nüfusu tahmini (FAO, 2019a) göz önünde bulundurulduğunda gıda kaybını ve israfı en aza indirmek ve gıda sistemini destekleyen kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmak, özellikle önemlidir. Dünya gıda üretimi yeterli olmasına rağmen neredeyse üç milyar insan, gıda sorunuyla yüzleşmektedir. Başka bir ifadeyle dünyada her yedi kişiden biri, açlık sıkıntısı çekmektedir (Aysu, 2015, 25).

Günümüzde yaklaşık 25 milyon insan açlık sorunu yaşarken (Interreg Europe, 2019), diğer uça yaşanan gıda israfı meselesi, şaşırmanın ötesinde durumun ciddiyetini gözler önüne sermektedir. Dünyada her yıl üretilen gıdaların, 1,3 milyon tonu çöpe atılmaktadır. Diğer bir deyişle gıdaların üçte biri, israf edilmektedir. Bu rakamın 2030 yılında 2,1 milyar tona çıkacağı tahmin edilmektedir (Türkiye İsrar Raporu, 2019). AB ülkeleri, bu konuda birtakım program ve projeler (Interreg Europe; ECOWASTE4FOOD) yoluyla gıda israfı sorununa çözüm aramaktadır. Bu kapsamda gıda atıklarının geri dönüşümü ile hem yerel ölçekte sosyal etkileşimin artırılması hem de gıda yoksulluğu ile mücadele hedeflenmektedir.

Gıda yoksulluğu ile mücadelede yerel ölçekte önemli uygulamalar ve iş birlikleri sağlanmaktadır. Bunlardan biri olan gıda bankaları, yerel halk ve kuruluşlar tarafından bağışlanan gıdanın, ihtiyaç sahiplerine yerel dağıtım ağları yoluyla dağıtıldığı üçüncü sektör kuruluşlarıdır (Thompson vd., 2018, 96). Gıda bankaları, aynı zamanda kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. Topluluk düzeyinde bir işleyişe sahiptirler. Bu süreçte hükümet ve diğer üçüncü sektör kuruluşları ile iş birlikleri yapılabilmektedir.

Sürmen ve Aygün (2009)' a göre, gıda bankaları, günümüzde ihtiyaç sahipleri ve destekçileri (gerçek, tüzel kişi ve/veya işletmeleri) bir araya getiren geniş bir çerçeve sunmaktadır. Söz konusu bankalar, yalnızca gıda yardımı sağlamakla yetinmeyip bakıma muhtaç bireyler, yeterli geliri olmayan aileler veya doğal afet sonucu mağduriyet yaşayanlara gerek maddi gerekse manevi destek sağlayabilmektedir. Booth ve Whelan (2014), yaptıkları araştırma kapsamında gıda bankalarının bölgesel düzeyde gıda güvensizliği sorununa baskın bir çözüm olduğu sonucuna varmışlardır.

Organizasyon yapısının kusursuz işlenmesi, gıda bankalarının amacına ulaşmaları açısından önem taşımaktadır. Bazerghi vd. (2016), amaca uygunluk bakımından destekçilerin ve gıda bankası çalışanlarının gıda yardımı konusunda eğitimden geçmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu durum gıda güvensizliğinin azaltılmasında hassas bir tutumu gözler önüne sermektedir.

Gıda üretiminin artırılması ve dağıtımı, küresel bir sorundur. Fakat gıda yoksulluğu ile baş etmenin en kesin çözümü, gıda üretiminin artırılması değildir. Meyer vd. (2017), böyle bir artışın toprağın verimliliği, erozyon, temiz su kaynakları ve biyoçeşitlilik üzerinde olumsuz etkilere yol açabileceğini iddia etmektedir.

Diğer yandan, gıda kayıp ve israfını azaltarak gıda güvenliğini sağlamak ve sürdürmek, küresel hedeflerden biri olarak belirlenmiştir (HLPE, 2014).

3. Dünya’da ve Türkiye’de Gıda Bankacılığı Uygulamaları

Dünya genelinde yaşanan olumsuzluklar, “güney” kavramı ile adeta iç içe geçmiştir. Eğer dünyada kıtlık varsa bu güney ülkelerindedir. Refah seviyesi yüksek olan ülkeleri gözümüzün önüne getirdiğimizde hiç şüphesiz bu ülkeler, kuzey ülkeleridir. Lakoff ve Johnson’ın (1980) belirttiği gibi, yönelimsel metaforlar günlük yaşantımızda bazı kelimeleri çağrıştırır ve dilimize yerleşmiştir. Örneğin iyi yukarıdadır, kötü aşağıda; rasyonel olan yukarıdadır, duygusal olan aşağıda; sağlık ve yaşam yukarıdadır, hastalık ve ölüm aşağıdadır (Lakoff ve Johnson, 1980, akt; Becker, 2019, 118).

Ülkeler, yukarıdaki ifadeye göre parçaları yerine oturmuş bir yap-boz gibi tamamlanmıştır. Bu durumda toplumun gıda yoksulu olan kesimi düşünüldüğünde güney ülkeleri, ilk akla gelen ülkeler olacaktır. Yanlış olmamakla birlikte gıda yoksulluğu, sadece bu ülkelerle sınırlı değildir. Gıda yoksulluğu çeken birçok ülkede mücadele yöntemi olarak dayanışmanın gücüne inanıldığı ve gıda bankalarına oldukça önem verildiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda yoksullukla mücadelede kullanılan gıda bankacılığı uygulamaları, ilk defa 1960lı yıllarda ABD’de ortaya çıkmış ve daha sonra diğer ülkelerde de uygulanmaya başlamıştır. Türkiye’de de son yıllarda ön plana çıkan gıda bankacılığı uygulamaları; ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına, gıda yoksulluğu düzeylerine, kurumsal yapılarına bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir.

3.1. Dünya’da Gıda Bankacılığı Uygulamaları

Dünyada her 3 tabaktan biri çöpe gitmekte ve her 1 dakikada 3 çocuğun açlıktan öldüğü bilinmektedir. Üstelik israf edilen gıdanın yüzde 60’ı yeniden kazanılabilecek durumdadır. Durumun ciddiyeti yalnızca az gelişmiş ülkelerde değil, merkez ülkelerde de hissedilmektedir. Dünyada herkesi beslemek için yeteri kadar yiyecek olmasına rağmen dünya üzerindeki insanların 815 milyonu gıdaya erişememektedir. Hâl böyleyken, gıda bankaları dünya genelinde insanların sağlıklı ve güvenli gıdaya erişiminde öncü bir dayanışma modeli olmuştur (Türkiye İsrاف Raporu, 2018, 18).

Gıda bankacılığı uygulaması, ilk olarak 1967 yılında ABD’de ortaya çıkmıştır (Riches, 2002, 651). Günümüzde, Amerika’da farklı eyaletlerde bulunan yaklaşık 200 büyük ölçekli gıda bankası faaliyet göstermektedir. Bu gıda bankaları bünyelerinde birçok çalışanı, çok sayıda aracı ve ürünlerin korunabileceği dev depoları barındırmaktadır. Aynı zamanda, üye gıda bankalarını desteklemek amacıyla Feeding America adlı bir çatı kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluş, büyük şirketlerle bağış talep edenler arasında köprü görevi görmektedir (Sayın, 2013, 67).

Feeding America, gıda bankalarının standartları, yönetimi ve kalite kontrolü gibi konularda çalışmalar yapmaktadır. 2019 yılında, 50 eyalette 200’ü aşkın gıda bankası, açlıkla mücadele eden 40 milyondan fazla insana gıda dağıtımını yapmıştır. Aynı zamanda 3.6£ milyarlık gıda israf edilmekten kurtarılarak ihtiyacı olanlara ulaştırılmıştır (Feeding America, 2019).

ABD’deki gıda bankalarının önemli bir özelliği, aynı bağışlar dışında, topladıkları nakdi bağışlardır. Söz konusu bankalar, nakdi bağışlarla üretici firmalardan ucuz fiyatlara ürün satın almakta ve bunları küçük bir kârla çalıştıkları aracı kurumlara satmaktadır. Bu tip işlemlerle biriken kârlar, gıda bankalarının kendi masraflarını karşılamalarını sağlamaktadır.

Gıda bankaları, Kanada’da oldukça önem kazanmış durumdadır. Kanada gıda bankaları, yaklaşık 40 yıldır ülkenin en değerli kuruluşlarından birisi konumundadır. Gıda bankalarının Kanada’daki ilk örneklerinden biri, 1980’li yıllarda petrol endüstrisindeki derin bir durgunluk ve neden olduğu işsizlikle mücadele etmek amacıyla kurulmuştur. Aslında bu durum, gelir ihtiyaçlarının karşılanamadığı ülkede sosyal yardım programlarına yönelik bir tepki niteliğindedir (Riches, 2002, 651). Gıda bankacılığı, gıda yoksulluğunun azaltılmasından veya fazla gıdaların yeniden dağıtılmasından daha öte bir konumdadır. Kanada’daki gıda bankalarının çoğu, açlığın ortadan kaldırılması konusunda ulusal düzeyde hak savunuculuğu misyonunu üstlenmektedir. Başlangıçta yalnızca gıda dağıtım ve güvenli gıda tedarik etme amaçlı kurulan küçük ölçekli organizasyonlar, günümüzde daha kurumsal bir yapıya sahiptir.

Kanada Gıda Bankaları Birliği, gıda bankacılığını desteklemek için her yıl ülkedeki 644 gıda bankası verilerini kapsayan bir rapor yayınlamaktadır. 2018 yılında yayınlanan rapora göre, ülkede 826.386 kg’ı meyve ve sebze olmak üzere 4.179.758 kg gıda bağışı toplanmıştır. Bu gıda bağışının ülkenin çeşitli yerlerine ulaştırılması ve korunması için 736.232 dolarlık nakliye ve depo hizmetleri sağlanmıştır. Bununla birlikte gıda bankalarından yardım alan her 8 kişiden birine istihdam olanağı yaratılmaktadır (Food Banks Canada, 2020). Kanada’da gıda bankacılığına yüklenen misyonu, refah devletinin yeniden ortaya çıkarılmasına yönelik olarak atılan adımlardan biri olarak özetlemek mümkündür.

Bugün yoksulluk paradoksunu yaşayanlar arasında Avrupa ülkeleri de yer almaktadır. İlişkili olarak kıtlık ve gıda güvensizliği sorunu Avrupa'da yaygındır. Gıda güvensizliği, sadece gıda israfı sorunu ile değil, aynı zamanda piyasadaki aşırı gıda üretimi/tüketimi ile paraleldir.

İngiltere, eşitsizliğin yüksek olduğu, gıda yoksulluğunun giderek artan bir sorun olduğu; fakat gıda bankacılığı uygulamalarındaki artışların da bir o kadar hızlı olduğu bir ülkedir. İngiltere'de refah sisteminin giderek kötüleştiğine dair yükselen sesler, ülkedeki açlığa karşı gıda bankaları aracılığıyla bir mücadele başlatmıştır. Elbette bu organizasyonların ülkede ani bir şekilde yükselişe geçişinin ardında yatan gıda güvensizliği meselesi, diğer ülkelerde karşımıza çıktığı gibi İngiltere örneğinde de öne sürülen temel itici güçlerden birisidir (Loopstra, vd., 2015, 1).

1990'lar İngiltere'de gıda tüketiminin, araştırmaların odağı haline geldiği yıllardı. Gıdaların sınıf, cinsiyet ve etnik kökenle yakından ilişkili olduğu açık olsa da o yıllarda gıda güvensizliği, İngiltere'de önemli bir sorun gibi görünmüyordu. Üstelik bu durum, bazı ailelerin, çocukları yeterince beslenebilsinler diye az gıda tüketmeleri kadar ciddiydi. Gıda, bütçenin en esnek kısmıydı ve Caplan'ın (2016, 5) çalışmasında iddia edildiği üzere bu durum, hala değişmemiştir.

İngiltere nüfusunun yaklaşık %21'i, yoksul kesimden oluşmaktadır. Bu kesim yeterli beslenme imkanına sahip değildir. Hastanelerde sırf yetersiz beslenme yüzünden tedavi görmek zorunda kalan hastalar vardır. Bununla birlikte devletin beklenen ölçüde bu sorunu gidermede başarılı olmadığı düşünülmekte ve bu nedenle, gıda bankalarına olan talep İngiltere'de çok fazladır. Diğer bir deyişle gıda bankaları, tıpkı Kanada'da olduğu gibi İngiltere'de de refah devleti görevi üstlenmektedir.

İngiltere'de, 4,5 milyon çocuk dahil olmak üzere 14 milyondan fazla insan, yoksulluk içinde yaşamaktadır. Gıda bankalarının çoğunu bünyesinde toplayan ağ olan Trussel Trust, 1.200'den fazla gıda bankasını dengeli gıda gereksinimini karşılamak ve insanların karşılaştıkları sorunları çözmelerine yardımcı olmak için desteklemektedir. İngiltere'de Nisan 2018 ve Mart 2019 döneminde gıda bankaları, sıkıntıda olan insanlara 1.6 milyon gıda arzı sağlamıştır (Trussel Trust, 2020).

Gıda bankalarının Avrupa'da yayılmasını sağlayan önemli kuruluşlardan biri, Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu'dur. İlk olarak, 1984 yılında Fransa'da artan yoksullukla başa çıkmak üzere çok sayıda hayır kuruluşunun yardımıyla bir gıda bankası kurulmuştur. Bunun hemen ardından Brüksel'de gıda bankacılığı uygulamaya geçmiş ve 23 Eylül 1986'da Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu (FEBA) kurulmuştur. Avrupa'daki 256 gıda bankasını bir araya getiren FEBA, açlık ve gıda israfı ile mücadele etmektedir (Akarçay Ögüz ve Akarçay, 2015, 3).

FEBA'nın işleyişinde üç temel motivasyon vardır. Birincisi; yoksulluk, yetersiz beslenme, atık gıda ve gıda bankacılığı konularında farkındalık yaratmaktır. Organizasyon, buna bağlı olarak Avrupa Yardım Fonunun adil bir şekilde en yoksullara ulaştırılmasının devam etmesi yönünde savunuculuk yapmaktadır. Aynı zamanda gıda bağışının önündeki engelleri kaldırmak için faaliyet göstermektedir. İkinci olarak, bilgi alışverişini kolaylaştırarak, yenilikçi uygulamaları yayarak ve küresel ortaklıkların daha fazla ülkeye erişimini genişleterek ağı güçlendirmektedir. Son olarak FEBA, gıda bankalarının geliştirilmesi ve yeni gıda bankalarının oluşturulması konusunda yol göstericilik misyonunu üstlenmiştir.

3.2. Türkiye'de Gıda Bankacılığı Uygulamaları

Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda yoksulluk göstergeleri bakımından parlak bir durumda değildir. Adaletsiz gelir dağılımı, son yirmi yılda yaşanan ekonomik krizler ve başarısız politikalar; yoksulluğu daha da şiddetli bir boyuta taşımaktadır. Yoksul kesimin geçim koşulları, özellikle temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında daha da kötüleşmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'nin de en büyük sorunlarından biri, açlıktır. Türk-İş'in Nisan (2020) ayı için açıkladığı verilerde Türkiye'de dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarının (açlık sınırı), 2 bin 374 lira olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de %20'lik bir nüfus, sağlıklı gıdaya erişmede sıkıntı yaşamaktadır.

Ülkede yaşanan açlık sıkıntısının yanında yoğun bir şekilde gıda israf edilmektedir. Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan İsrar Raporu (2019) verilerine göre, Türkiye'de 214 milyar liralık gıda israfı yapılmıştır. Ayrıca meyve ve sebzelerin %53'ü, tarladan tüketiciye ulaşana kadar israf edilmektedir. Ülkede yılda 33 milyon ton çöp toplanmakta ve bunun 15 milyon tonu, gıda atıklarından oluşmaktadır. Türkiye'de tüketicilerin %5,4'ü, kalan yemekleri atmaktadır. Satın alınan gıdanın yaklaşık %23'ü ise tüketilmeden çöpe gitmektedir.

Buna karşılık son yıllarda ülkemizin mücadele geçmişine yönelik literatür artmakta ve bazı sosyal değerler, su yüzüne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bunlar kavramsal olarak "imece", "dayanışma",

“yardımlaşma” olarak sıralanabilir. Özellikle son yirmi yılda bu kavramların önemini yeniden hatırlatmak adına dayanışma ekonomileri adı altında pek çok örgütlenmeden söz etmek mümkündür.

Türkiye’deki dayanışma kültürü, genel olarak yereldeki örgütlenmelerle pekişmektedir. Başka bir ifadeyle, genel olarak bir ağ yaratma potansiyeli olan dayanışma organizasyonlarını bir araya getiren çatı kuruluşlara pek rastlanmamaktadır.

Türkiye’de gıda bankaları, sonradan bir çatı kuruluş altında toplansa da ilk yıllarda genel olarak bireysel hareket etmiştir. Bu kuruluşlar, kendi imkânları ile elde ettikleri ürünleri ihtiyaç sahiplerine dağıtır. Bunların bazıları, gıda bankalarında market benzeri bir sistemle işlerken bazıları da hazırladıkları gıda paketlerini ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaktadır. Daha yerleşik bir sisteme sahip olan gıda bankaları ise gıda bankacılığı faaliyetini yürütmek isteyen vakıf, dernek ve belediyelere danışmanlık hizmeti vermektedir (Sayın, 2013, 69).

Ülkemizde gıda yoksulluğuyla mücadele kapsamında faaliyet gösteren ilk gıda bankası uygulaması Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) tarafından 20 Ocak 2004 tarihinde başlatılmıştır. Vakıf bünyesinde Diyarbakır’da başlatılan uygulama, ihtiyaç fazlası gıdaların israf edilmeden ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını hedeflemiştir (Fırat, 2010, 167). Bu uygulama daha sonra çeşitli vakıf, dernek ve yerel yönetim destekleriyle ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır.

Gıda bankacılığı sisteminde yer alan aracı kurumların kuruluş şekli, genel olarak kâr amacı gütmeyen dernek veya vakıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Gıda bankacılığı faaliyetinde bulunacak dernek/vakıfların birtakım yükümlülükleri bulunmaktadır (Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, 2020). Bu yükümlülükler, şu şekilde sıralanabilir:

- Gıda bankasına yapılan bağışları dağıtırken ölçüt, yardım edilen kişilerin gerçek ihtiyaç sahibi olmalarıdır. İhtiyaç sahipleri arasında cinsiyet, din veya etnik köken temelinde ayırım yapılmamaktadır.
- Toplanan yardımlar, başka kuruluşlar aracılığıyla dağıtıldığında sadece gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşabilen saygın kuruluşlarla iş birliği yapılacaktır.
- Gıda bankasına yapılan bağışlar, insan sağlığı açısından uygun ve güvenilir olmalıdır. Herhangi bir nedenle bu şartlara uymayan malzemeler, kabul edilmeyecektir.
- Son kullanma tarihi geçmiş veya çok yakın olan ürünler, kabul edilmeyecektir.
- Gıda bankasında toplanan bağışlar, uygun şartlarda depolanacak ve nakledilecektir.
- Gıda bankasına yapılan bağışlar ücret karşılığı dağıtılamaz, üçüncü kişilere satılamaz, kâr, komisyon vb. talep edilemez.
- Gıda bankasında toplanan bağışlar derneğin/vakfın yönetici, üye ve çalışanlarına ve bunların yakınlarına dağıtılamaz.
- Bağışların kişilere dağıtılması durumunda dağıtım organizasyonu, kişilerin mağdur olmasını önleyecek şekilde planlanacak ve gerçekleştirilecektir. Dağıtım esnasında kişilerin onurlarının zedelenmemesine özen gösterilecektir.
- Gıda bankasına yapılan bağışlar, mutlaka faturalandırılacak, faturasız ve irsaliyesiz mallar kabul edilmeyecektir.
- Dernek/vakıf, ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere diğer kuruluşlara yapılan bağışların uygun bir şekilde dağıtıldığını, üçüncü kişilere satılmadığını veya başka bir yolla piyasaya verilmediğini düzenli olarak denetleyecektir. Böyle bir durum tespit edildiğinde, dernek/vakıf derhal gerekli hukuki işlemleri başlatacaktır (Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, 2020).

Günümüzde, Türkiye’de gıda bankacılığı ile ilgili olarak geniş ölçekli faaliyet gösteren organizasyonların başında 2010 yılında kurulan Temel İhtiyaç Derneği (TİDER) gelmektedir. Aslında derneğin ilk kuruluş adı, Gıda Bankacılığı Derneği’dir. Birkaç yıl sonra insanların kendi yetkinlik ve yeteneklerine uygun işlerde çalışabilmesinin de en temel ihtiyaçlardan biri olduğundan hareketle dernek, çalışmalarına istihdam ve kalkınma projelerini de katarak Temel İhtiyaç Derneği adını almıştır. TİDER, günümüzde çatı kuruluş niteliğinde faaliyet gösteren öncü kuruluşlardan birisidir. Gıda bankacılığının açlık ve yoksullukla mücadelede önemli bir araç olduğunu düşünen dernek, aynı zamanda yeni kurulan gıda bankalarına da maddi/manevi destek sağlamaktadır. Gıda desteğinin yanı sıra giysi, temizlik ve hijyen ürünlerini toplayıp ayrıştırmakta, depolamakta ve ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktadır (TİDER, 2020).

Dernek, “Destek Market” adını verdiği marketlerle faaliyetlerini yürütmektedir. Destek Marketler ile yoksulluk sınırı altında yaşayan insanların temel ihtiyaçlarına ulaşmaları sağlanmaktadır. TİDER’ in 2017 faaliyet raporuna göre, destek marketlerden 2065 aile faydalanmış ve destek marketler aracılığıyla 130 ton ürün israf edilmekten kurtarılmıştır.

Gıda desteğinin çok ötesine geçen TİDER, aynı zamanda İş-kur denetiminde “Destek İK” özel istihdam bürosunu kurmuştur. Bu sayede bir yıl içinde 20 kişiye de istihdam fırsatı sağlanmıştır. Bununla birlikte yılın farklı zamanları yaptıkları sosyal faaliyetlerle yüksek miktarlarda bağışlar toplamaktadırlar. Sadece 2017 Kasım ayında katıldıkları İstanbul Maratonu’nda 872 ailenin ihtiyaçlarının karşılanabileceği 231.152 lira bağış toplanmıştır (TİDER, 2017).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin ekonomik olarak kalkınabilmeleri ve böylece nihai hedef olan refah artışı sağlayabilmeleri için genel olarak yoksulluğu da azaltmaları gerekmektedir (Vatansever Deviren, 2018, 151). Bu bağlamda, yoksul sayısının ve gıda israfının fazla olduğu günümüz dünyasında yoksullukla mücadelede gıda bankacılığı uygulamalarının rolünün artırılması büyük önem taşımaktadır

Gıda israfının önlenmesi ve gıdanın yeniden dağıtımı uygulamaları, tüm dünyada hızla genişlemektedir. Gıda bankacılığının, sosyal güvenlik sistemlerinin yetersiz olduğu veya hiç olmadığı ülkelerde hem etkin bir gıda yardımı biçiminin hem de ilerici bir sosyal politikanın kilit bir unsuru olduğu söylenebilir.

Gıda bankacılığının gıda yoksulluğunu azaltmadaki rolünü daha etkin kılabilmek için bazı öneriler, şu şekilde sıralanabilir:

- Topluların eşitsizliği temelinde gıda bankaları, sosyal ve politik güçlendirme kapsamında güvenli ve sağlıklı gıda ilkeleriyle faaliyet göstermektedir. Başka bir ifadeyle gıda bankaları, eşitsiz ilişkilere meydan okuyan bir tür siyasi dayanışma örneği niteliğindedir. Bu dayanışma, farklı kurumlar arası işbirliği ile daha da güçlendirilebilir.
- Dayanışma ekonomileri ve onun bir parçası olan gıda bankalarıyla ilgili yürütülen faaliyetlerin farkındalık yaratmaları, daha bilinir hale gelmeleri gerekir. Diğer bir ifadeyle mevcut durumda faaliyet gösteren gıda bankalarının, kendi aralarında da sıkı bir iş birliği sağlayarak yürüttükleri faaliyetleri duyurma konusunda çaba göstermeleri gerekir.
- Gıda bankaları kamusal ve politik açlığa karşı bir yanıt niteliğindedir. Burada sağlıklı ve güvenli gıdaya erişim, tüm insanlara sağlanması gereken bir hak olarak ele alınmaktadır. Nihayetinde gıdaya erişimin sağlanması, temel sosyal ve politik haklar talep etmeye yönelik siyasi aktivizmin bir simgesidir. Bu nedenle gıda bankalarının tabandan örgütlü yapıyı takip etmeleri gerekir.
- Gıda bankalarının, iç işleyişlerini, faydalananları kendilerine muhtaç hissetmeyecekmiş gibi sürdürmeleri önemlidir. Bunun anlamı, dünya genelindeki gıda bankalarından faydalanan yoksul kesim sadece pasif olarak yardım alan bireyler değildir; aynı zamanda gıdaların toplanması ve karar alma süreçlerine de mutlaka dahil edilmeleri uygun olacaktır.
- Son olarak, gıda bankalarının ülkemizdeki gelişimi hem destekçilerin hem de ihtiyaç sahiplerinin organizasyon yapısına güvenmeleriyle doğru orantılıdır. Mevcut gıda bankalarının, şeffaflık ilkesini benimseyerek faaliyetlerini ve mali tablolarını gösteren dokümanları belirli aralıklarla kamuya sunmaları ve bunun sürekliliğini sağlamaları faydalı olacaktır.

Gıda bankaları, dayanışma ekonomilerinin olmazsa olmazı “biz”in kolektif inşasında aktif konumda rol oynamaktadır. Öyle ki, yoksul kesimin neredeyse her an yüzleştiği sosyal dışlanmanın üstesinden gelmenin anahtarı niteliğindedir. Yapılan birçok çalışmada, sosyal dışlanma riski taşıyan bireylerin, gıda bankaları sayesinde refahlarını iyileştirebildikleri sonucuna varılmıştır. Gıda bankalarındaki kolektif aidiyet duygusu, bireylerin sorunlarını paylaşmaları ve birbirlerine yardım etmeleriyle açıklanabilir. Bu katılımcı model, ortak bir aidiyet duygusunun sosyal ve politik olarak inşa edildiği karşılıklı bir tanıma sürecine yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akarçay Ögüz, Ayça ve Akarçay, Çağatay. (2015). Türkiye’de Uygulanan Gıda Bankacılığı Sisteminin İşleyişi ve Vergisel Avantajlarının Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, S. 11, s. 1-16.
- Aysu, Abdullah. (2015). *Gıda Krizi: Tarım, Ekoloji ve Egemenlik*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bazerghi, Chantelle, McKay, H. Fiona, ve Dunn, Matthew. (2016). The Role of Food Banks in Addressing Food Insecurity: A Systematic Review. *Journal of Community Health*, S. 41, s. 732-740.
- Becker, Howard Saul (2019). *Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi: Yazının Sosyal Organizasyonu Kuramı*. Ankara: Heretik Yayın.
- Booth, Sue ve Whelan, Jillian (2014). Hungry for Change: The Food Banking Industry in Australia. *British Food Journal*, S. 116, s. 1392-1404.
- Caplan, Pat. (2016). Big Society or Broken Society? *Anthropology Today*, S. 32, s. 5-9.
- Dowler, A. Elizabeth ve O’Connor, Deirdre (2012). Rights-based Approaches to Addressing Food Poverty and Food Insecurity in Ireland and UK. *Social Science and Medicine*, S. 74, s. 44-51.

- FAO (2019a). *Dünya'da Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu: Ekonomik Yaşama ve Gerilemelere Karşı Önlem Alma*. <http://www.fao.org/3/ca5249tr/ca5249tr.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
- FAO (2019b). *The State of Food and Agriculture: Moving Forward on Food Loss and Waste Reduction*. <http://www.fao.org/3/ca6030en/ca6030en.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
- Feeding America (2019). *40 Years of Progress in the Fight Against Hunger*. <https://www.feedingamerica.org/sites/default/files/2019-12/2019%20Feeding%20America%20Annual%20Report.pdf>, (23.05.2020).
- Fırat, Serap. (2010). Yoksulluğun Azaltılmasında Yerel Yönetim Sosyal Yardım Projelerinin Önemi. Mahmut Kardaş, Nevzat Fırat Kunduracı, Orhan Bilge, Ersin Kaya ve Sümer İncedal (Ed.), *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu* içinde (ss. 159-174). Ankara: SATA.
- Food Banks Canada. <https://www.foodbankscanada.ca/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- HLPE (2014). *Food Losses and Waste in the Context of Sustainable Food Systems* <http://www.fao.org/3/a-i3901e.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
- Interreg Europe (2019). *Reducing Food Waste and Food Poverty: The Mission of a Social Enterprise*. https://www.interregeurope.eu/policylearning/news/6699/reducing-food-waste-and-food-poverty-the-mission-of-a-social-enterprise/?no_cache=1&cHash=524b91301572df4f51971ef0c534245e, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Loopstra, Rachel, Reeves, Aaron, Taylor-Robinson, David, Barr, Ben, McKee, Martin ve Stuckler, David (2015). Austerity, Sanctions, and the Rise of Food Banks in the UK. *BMJ: British Medical Journal*, S. 350, s. 1-6.
- Meyer, H. Christian, Frieling, Dominik, Hamer, Martin ve Oertzen, Gero (2017). Food Losses in Supply Chains for Fruits, Vegetables and Potatoes between Field and Retail Shelf in North-Rhine Westphalia, Germany. <http://centmapress.ilb.uni-bonn.de/ojs/index.php/proceedings/article/view/1704/670>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Pinstrup-Andersen, Per (2009). Food Security: Definition and Measurement. *Food Security*, S. 1, s. 5-7.
- Riches, Graham (2002). Food Banks and Food Security: Welfare Reform, Human Rights and Social Policy. Lessons from Canada? *Social Policy and Administration*, S. 36, s. 648-663.
- Sayın, Züleyha (2013). *Sosyal Sorumluluk Kapsamında Gıda Bankacılığı Sistemi ve Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sürmen, Yusuf ve Aygün, Davut (2009). Türkiye'de Gıda Bankacılığı ve Muhasebe İşlemleri. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, S. 27, s. 191-209.
- Thompson, Claire, Smith, Dianna ve Cummins, Steven. (2018). Understanding the Health and Wellbeing Challenges of the Food Banking System: A Qualitative Study of Food Bank Users, Providers and Referrers in London. *Social Science and Medicine*, S. 211, s. 95-101.
- Trussel Trust. <https://www.trusseltrust.org/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Türk-İş (2020). *Nisan 2020 Açlık ve Yoksulluk Sınırı*. <http://www.turkis.org.tr/NISAN-2020-ACLİK-VE-YOKSULLUK-SINIRI-d401750>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Türkiye İsrâf Raporu (2018). https://tuketici.ticaret.gov.tr/data/5e6b33e913b876e4200a0101/Turkiye_Israf_Raporu_2018.pdf, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Türkiye İsrâfı Önleme Vakfı. <http://www.israf.org/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- TİDER. <https://www.tider.org/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- TİDER (2017). *Faaliyet Raporu*. <https://www.tider.org/assets/documents/tider-2017-yili-faaliyet-raporu.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Vatansever Deviren, Nursen (2009). Küresel Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredilerin Rolü. <https://www.mevzuatdergisi.com/2009/05a/02.htm> (Erişim Tarihi: 30.05.2020).
- Vatansever Deviren, Nursen (2018). *Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Kalkınma İlişkisinde Yeni Eğilimler*. Zafer, Kanberoğlu (Ed.), *Kalkınma Ekonomisinde Yeni Eğilimler* içinde (ss. 151-197). Gazi Kitabevi: Ankara.
- Vittuari, Matteo, De Menna, Fabio, Gaiani, Silvia, Falasconi, Luca, Politano, Alessandro, Dietershagen, Jana ve Segre, Andrea (2017). The Second Life of Food: An Assessment of the Social Impact of Food Redistribution Activities in Emilia Romagna, Italy. *Sustainability*, S. 9, s. 1-14.